

УДК 37.018.1:37.017.4(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.6>

Вікторія ПОЛЄХІНА

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 28, м. Умань, Черкаська область, Україна, 20300

ORCID: 0000-0001-6561-9259

Євген НЕДОШОВЕНКО

аспірант, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 28, м. Умань, Черкаська область, Україна, 20300

ORCID: 0000-0002-9852-7913

Бібліографічний опис статті: Полехіна В., Недошовенко Є. (2022). Роль сім'ї у формуванні активної громадянської позиції сучасної молоді. *Ввічливість. Humanitas*, 6, 44–49, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.6>

РОЛЬ СІМ'Ї У ФОРМУВАННІ АКТИВНОЇ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

У статті розкрито роль сім'ї у формуванні активної громадянської позиції молоді. Для цього авторами проаналізовано ряд нормативних документів, які стосуються національно-патріотичного виховання, формування активної громадянської позиції, а також наукові праці, у яких вітчизняними мислителями, філософами, громадянськими діячами, ученими здійснено аналіз досліджуваного поняття. На основі проаналізованих наукових праць обґрунтовано зміст базового поняття дослідження: «активна громадянська позиція» як рухливої, складної структури, що містить переконання, цінності, суспільно-політичні уявлення, які ґрунтуються на соціальному досвіді та проявляються в поведінці. Серед чинників, які впливають на формування громадянської позиції варто виділити політико-правову систему, громадянську культуру в суспільстві, а також соціальне середовище. Розширено уявлення про сім'ю як соціальну систему стійких взаємодій її членів, функціонування якої здатне сприяти формуванню активної громадянської позиції. Доведено, що сім'я є невід'ємним компонентом соціальної структури суспільства, інституту соціалізації, формою соціальної спільності, в основі формування і розвитку якої лежить взаємодія, взаємовплив, взаєморозуміння, взаємопізнання, взаємоспрямованість тощо та має широкі виховні можливості та значний ресурс у формуванні цілого комплексу особистісних якостей та рис, соціально прийнятих моделей поведінки, світогляду, активної життєвої та громадянської позиції. Обґрунтовано, що середовище сім'ї із найперших днів життя стає основним ґрунтом для опанування правил і норм, формування навичок взаємодії, що може сприяти або перешкоджати розвитку компетентної поведінки особистості загалом і компетентної поведінки громадянина в суспільстві зокрема. Проаналізовано форми та методи формування активної громадянської позиції в середовищі сім'ї.

Ключові слова: формування, активна громадянська позиція, сім'я.

Victoriia POLIEKHINA

Candidate of Pedagogical Sciences (Ph.D.), Docent, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychnya Uman State Pedagogical University, St. Sadova, 28, Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0001-6561-9259

Evgen NEDOSHOVENKO

Postgraduate Student, Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychnya, St. Sadova, 28, Uman, Cherkasy region, Ukraine, 20300

ORCID: 0000-0002-9852-7913

To cite this article: Poliekhina, V., Nedoshovenko, E. (2022). Rol sim'i u formuvanni aktyvnoi hromadianskoi pozytsii suchasnoi molodi [The role of the family in forming the active civil position of modern youth]. *Vichlyvist. Humanitas*, 6, 44–49, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.6.6>

THE ROLE OF THE FAMILY IN FORMING THE ACTIVE CIVIL POSITION OF MODERN YOUTH

The article reveals the role of the family in the formation of an active civic position of young people. For this, the authors analyzed a number of regulatory documents related to national-patriotic education, the formation of active citizenship, as well as scientific works in which national thinkers, philosophers, civic activists, and scientists analyzed the studied concept. On the basis of the analyzed scientific works, the content of the basic concept of the study is substantiated: «active civic position» as a mobile, complex structure containing beliefs, values, socio-political ideas, which are based on social experience and are manifested in behavior. Among the factors that influence the formation of a citizen's position, it is worth highlighting the political and legal system, civil culture in society, as well as the social environment. The idea of the family as a social system of stable interactions of its members, the functioning of which can contribute to the formation of an active civic interest, has been expanded. It has been proven that the family is an integral component of the social structure of society, an institution of socialization, a form of social community, the basis of which is the formation and development of interaction, mutual influence, mutual understanding, mutual recognition, mutual orientation, etc., and has wide educational opportunities and a significant resource in the formation of the whole complex of personal qualities and traits, socially accepted models of behavior, worldview, active life and civic position. It is substantiated that the family environment from the very first days of life becomes the main ground for mastering rules and norms, forming interaction skills, which can contribute to or hinder the development of competent behavior of an individual in general and competent behavior of a citizen in society in particular. The forms and methods of forming an active civic position in the family environment are analyzed.

Key words: formation, active civic position, family.

Актуальність проблеми. Війна в Україні, героїчний спротив українського народу ворожій агресії, засвідчили, що наша нація, як завжди у критичних умовах, згуртувалася і демонструє високий патріотизм, мужність у боротьбі за ідеали демократії та свободи та чітку проукраїнську громадянську позицію. Громадянська позиція, як відомо, це запорука державності. І що важливо наголосити, в авангарді цього історичного процесу є молодь. Саме молоде покоління українців, яке боронячи свою волю та незалежність Української держави, демонструє усьому світу такий приклад незламності духу, волі до свободи, патріотизму, любові до Батьківщини, які слугуватимуть моральним взірцем не тільки для українців, а й молодій генерації всього світу.

Про важливість формування громадян із активною громадянською позицією йдеться у законах України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» «Про освіту», «Про вищу освіту», Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року, Постанові Верховної Ради «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді», Указі Президента «Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадянськості у цій сфері», Указі Президента «Про загальнонаціональну хвилину мов-

чання за загиблими внаслідок збройної агресії російської федерації проти України». Зокрема, у Національній доктрині розвитку освіти йдеться про те, що держава має забезпечувати «виховання особистості, яка усвідомлює свою належність до українського народу», «збереження та збагачення українських культурно-історичних традицій, виховання шанобливого ставлення до національних святинь, української мови, а також до історії та культури».

Посередницьку функцію між суспільством і громадянином у сфері формування активної громадянської позиції виконує сім'я, як соціальний інститут становлення особистості. Сьогодні першочергова місія кожної української сім'ї – виховувати почуття патріотизму у молодих українців, формувати активну громадянську позицію, сприяти становленню політично і соціально активної особистості, готувати молоду людину до захисту своєї Батьківщини та дбати про збереження нашої національної ідентичності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз наукової літератури засвідчує, що питання формування громадянськості молоді завжди привертала увагу вчених, оскільки, по суті, молодь завжди несла особливу відповідальність за сьогодення і майбутнє Батьківщини. Зокрема, вагомий внесок у розвиток проблеми національної самосвідомості як фактора державотворення України зробили такі відомі українські вчені, письменники, філософи, громадські діячі, як Г. Ващенко,

М. Грушевський, М. Драгоманов, М. Костомаров, П. Куліш, М. Міхновський, І. Огієнко, С. Русова, І. Франко та ін.

Сучасні науковці В. Арбеніна та Л. Сокурянська присвятили свою монографію дослідженню та пошукам ідентичності українського студентства. Дослідники О. Зелена та І. Мірчук досліджували громадянські якості молоді та її політичну самоідентифікацію у процесі євроінтеграції. З. Резніченко займалася дослідженням забезпечення розвитку громадянської активності учнівської молоді, А. Гусєва вивчає психологічні чинники готовності особистості до громадянської активності. Психологічним особливостям громадянської активності старшокласників присвячені праці А. Москальова та Т. Саврасова-В'юн. О. Войчун в дисертаційному дослідженні вивчала питання формування громадянської активності студентів університету засобами студентського самоврядування. Роль сім'ї в громадянському вихованні учнів старших класів вивчає С. Совва, В. Мірошніченко. Питання формування громадянської культури старшокласників на основі сімейних традицій є предметом наукових розвідок Т. Грузевич.

Однак недостатньо з'ясованими залишається питання щодо ролі сім'ї у становленні активної громадянської позиції сучасної молоді.

Мета дослідження – обґрунтування ролі сім'ї у формуванні активної громадянської позиції сучасної молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукової літератури свідчить про те, що існує велика кількість визначень базового поняття дослідження: «активна громадянська позиція». Ми зупинимось лише на тих, які, на нашу думку, є найточнішими в контексті теми та мети статті. Однією із основних інтегративних ознак громадськості та критерієм її сформованості є наявність громадянської позиції. Основу поняття «громадянська позиція» становить громадянська свідомість особистості, яка, органічно поєднуючись з моральними почуттями, простежується в пошані до національно-культурних цінностей, в активній громадській діяльності, внутрішній свободі і повазі до державної влади, любов до Батьківщини і прагнення до миру тощо.

В. Полехіна громадянську активність трактує як одну з основних умов формування і функці-

онування громадянського суспільства і визначає її як «специфічну якість особистості кожного громадянина, що включає в себе показники громадянськості, громадянської позиції та виступає головним стрижнем, який визначає цінність і цілісність особистості» (Полехіна, 2022). Л. Шангіна наголошує на більш практичному значенні громадянської активності, за ученою громадянська активність, – це накопичення досвіду реальних соціально значущих справ, участь у суспільних об'єднаннях і акціях, спрямованих на захист прав громадян, зміцнення правопорядку (Шангіна, 2008). Т. Саврасова-В'юн трактує громадянську активність як стан і одночасно якість людини як представника соціального, завдяки якому відбувається не тільки зв'язок людини з навколишньою дійсністю, але й створення світу відносин, у яких розгортаються і реалізуються особливі форми і види громадянської активності у складній взаємодії суб'єктів (Саврасова-В'юн; Саврасова-В'юн, 2014). М. Боришевський громадянську активність особистості, як і громадянську позицію та громадянську ідентифікацію, характеризує як вияв громадянської спрямованості, яку визначає як стійку сукупність мотиваційних утворень, що спрямовують активність особистості в русло суспільно значущої діяльності. Учений стверджує, що громадянська спрямованість є важливою умовою та складовою відносин особистості й держави в контексті проблеми громадянської самоідентичності, свідомості та самосвідомості (Боришевський, 2004).

Отож, проаналізувавши погляди учених та взявши до уваги власний досвід, під активною громадянською позицією ми розуміємо рухливу, складну структуру, що містить переконання, цінності, суспільно-політичні уявлення, які ґрунтуються на соціальному досвіді та проявляються в поведінці. Серед чинників, які впливають на формування громадянської позиції варто виділити політико-правову систему, громадянську культуру в суспільстві, а також соціальне середовище.

Сім'я, виконуючи низку соціально-психологічних функцій, є невід'ємним компонентом соціальної структури суспільства, інститутом соціалізації, формою соціальної спільності, в основі формування і розвитку якої лежить взаємодія, взаємовплив, взаєморозуміння, взаємопізнання, взаємоспрямованість тощо.

Т. Кравченко вважає, що в сім'ї молода людина отримує не лише уроки «абстрактної соціальності», а й залучається до тих соціальних відносин, які формують зміст її внутрішньої культури, сприяють соціальному становленню. При цьому преференції сім'ї, залученість її членів до суспільного життя, міра морально-емоційного забарвлення можуть сприяти як цілеспрямованій, так і стихійній соціалізації, підтримувати позитивну спрямованість цього процесу чи, навпаки, спричинювати його деструкцію (Кравченко, 2009; с. 176–177). У цьому зв'язку варто зауважити, що одними з основних принципів, закладених в основу Концепції державної сімейної політики України є: соціальне партнерство сім'ї та держави; пріоритетність інтересів кожної дитини незалежно від того, в якій сім'ї вона виховується, забезпечення виживання і захисту дитини, її повноцінного, фізичного, психічного, інтелектуального та соціального розвитку; наступність поколінь, що забезпечується передачею нащадкам сімейних, національних і культурних здобутків, традицій, звичаїв (Концепція державної сімейної політики, 1999).

Учений Н. Шевченко в статті «Права дитини – права батьків» підкреслює, що сім'я є первинним виховним середовищем дитини, де формується система цінностей та норм поведінки, де дитина вчиться бути відповідальною особистістю та громадянином. Саме виховання дитини в сім'ї має спрямовуватися на розвиток її особистості, поваги до прав, свобод людини та громадянина, підготовку дитини до свідомого життя у соціально-правовому суспільстві. Він визначає два підходи до філософського розуміння прав дитини – християнсько-моральний (полягає в тісному зв'язку визначених прав дитини з загальнолюдськими, християнськими цінностями) і психологічний (полягає у зв'язку прав дитини з її потребами) (Шевченко, 2006; с. 13). Вважаємо, що саме високоорганізована, національно-свідома українська сім'я – це духовний храм України. Тому й виховний вплив її на формування та етнізацію особистості, на щоденне наше буття переоцінити неможливо.

Сім'я є стійкою формою соціальної організації та суспільної взаємодії усіх її членів, якій притаманні сформований тип самоврядування, спільність інтересів, завдань, цілей, суспільна єдність, традиції, відповідальність, а також

функції захисту. Саме сім'я має широкі виховні можливості та значний ресурс у формуванні цілого комплексу особистісних якостей та рис, соціально прийнятих моделей поведінки, світогляду, активної життєвої та громадянської позиції. Середовище сім'ї із найперших днів життя стає основним ґрунтом для опанування правил і норм, формування навичок взаємодії, що може сприяти або перешкоджати розвитку компетентної поведінки особистості загалом і компетентної поведінки громадянина в суспільстві зокрема. Українська ідея, самопожертва в боротьбі за свободу нації, патріотизм, готовність до захисту Батьківщини, почуття національної гідності, історична пам'ять, громадська національно-патріотична активність, пошана до державних та національних символів, любов до рідної культури, мови, національних свят і традицій, орієнтація власних зусиль на розбудову Української держави і розвиток народного господарства – ті постулати, на яких має базуватися виховання в кожній сім'ї.

Модель поведінки в суспільстві безумовно будується на моделі поведінки в сім'ї, де зміст і процеси розвитку особистості залежать від особливостей взаємодії з іншими членами родини і зокрема з батьками. Ефективним методом формування активної громадянської позиції є створення в сім'ї простору для діалогу. Доречно разом із усіма членами сім'ї обговорювати цінності, у які вірите; вислухайте її запитання, пропозиції чи заперечення; спробуйте разом дійти до компромісу, поговоріть про те, як вам жити в одному просторі з різними поглядами. Це не тільки допоможе сформувати вміння обґрунтовувати свою позицію, але і додасть відповідальності. На сімейних годинах доцільно обговорювати державні новини (залежно від віку), обмірковувати чому стаються ті чи інші події. Це в подальшому сформує вміння оцінювати різні політичні погляди, суспільно-політичний лад, громадянську відповідальність за особисті вчинки і позиції, за долю рідного краю. Від питань, що обговорюються в сім'ї, залежить якість цілісного формування особистості, її світоглядної свідомості, ціннісних орієнтацій та формування її громадянської позиції зокрема. Також важливо відзначати всією сім'єю загальнонаціональних свят, наприклад день незалежності України, день української писемності, день

матері, день тата, день вишиванки тощо. Важливо берегти спогади про патріотичні справи своїх предків, адже такі бесіди дозволять усім членам родини почуватися єдиним цілим, невіддільним від героїчного минулого своїх предків.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, соціально-психологічний контекст, у якому формується особистість, є важливим для формування її активної громадянської позиції. Адже в сім'ї (як у малій групі, соціальній системі, локальному середовищі) вибудовуються спосіб життя та засади взаємодії між членами родини, що згодом поширюються й на інші соціальні середовища, спільноти, гро-

мади тощо. Саме сім'я має своїм обов'язком розвивати почуття власної гідності та взаємоповаги, і, таким чином, закладати в свідомість дитини розуміння правил суспільного співіснування. Тобто, сім'я створює умови для формування в дитини почуття відповідальності, вчить вболівати за інших, займати активну позицію у вирішенні спільних справ. Подальших досліджень вимагає питання вивчення особливостей взаємовідносин у сім'ї, системи життєвих цінностей особистості, її громадянських чеснот, виконання нею зобов'язань та норм, набуття досвіду дотримання правил і законів, підпорядкування й автономності, відповідальності і свободи тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Боришевський М. Й. Громадянська спрямованість у контексті стратегій та цілей життєдіяльності особистості. Психолого-педагогічні умови виховання громадянської спрямованості в юнацькому віці: наук.-метод. посіб. Київ: Міленіум. 2004. С. 5.
2. Завалевський Ю. Деякі аспекти формування громадянської спрямованості старшокласників у процесі виховної діяльності. Педагогіка, 2003. № 3. С. 12–14.
3. Концепція державної сімейної політики : Постанова Верховної Ради України: від 17.09.1999 р. № 1063-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063-14#Text>
4. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи: монографія. К. : Фенікс, 2009. 416 с.
5. Наливайко Т. В. Формування громадянської позиції особистості. Науковий вісник Херсонського державного університету, 2014. Вип. 2. С. 100–103.
6. Полехіна В. Теоретичні основи визначення змісту поняття «Активна громадянська позиція молоді» *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету Вип. № 3 (2022)*. Умань.: ВПЦ «Візаві», 2022. С. 42–48.
7. Саврасова-В'юн Т. О. Наукові підходи щодо вивчення феномена громадянської активності URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchdpu/2009_74_2/32.pdf
8. Саврасова-В'юн Т. Організаційно-методичні засади розвитку громадянської активності студентів. *Освітнологічний дискурс*. № 4. 2014. С. 208. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/osdys>
9. Шангіна Л. І. Громадянська активність середнього класу. Оцінка важливості громадянської активності. *Національна безпека і оборона; Центр Разумкова*. 2008. № 7. С. 30–45.
10. Шевченко Н. Ю. Права дитини – права батьків. *Діти – батьки – сім'я*. Вип. 5. 2006. С. 11–17.

REFERENCES:

1. Boryshevskiy, M. (2004). Hromadianska spriamovanist u konteksti stratehii ta tsilei zhyttiediialnosti osobystosti. *Psykhologo-pedahohichni umovy vykhovannia hromadianskoi spriamovanosti v yunatskomu vitsi*. [Civic orientation in the context of strategies and goals of the life of the individual. Psychological and pedagogical conditions for the education of civic orientation in youth]. Kyiv: Milenium. [in Ukrainian].
2. Zavalevskiy, Yu. (2003). Deiaki aspekty formuvannia hromadianskoi spriamovanosti starshoklasnykiv u protsesi vykhovnoi diialnosti. [Some aspects of the formation of civic orientation of high school students in the process of educational activities]. *Pedahohika – Pedagogy*, 3, 12–14 [in Ukrainian].
3. Kontsepsiia derzhavnoi simeinoi polityky : Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy: vid 17.09.1999 r. № 1063-KhIV. [Concept of state family policy: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1063-14#Text> [in Ukrainian].
4. Kravchenko, T. V. (2009). Sotsializatsiia ditei shkilnoho viku u vzaiemodii sim'i i shkoly: monohrafiia. [Socialization of school-aged children in the interaction between family and school] Kyiv: Feniks. [in Ukrainian].
5. Nalyvaiko, T. V. (2014). Formuvannia hromadianskoi pozytsii osobystosti [Formation of the civic position of the individual]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu – Scientific Bulletin of Kherson State University*, issue 2, 100–103 [in Ukrainian].

6. Poliekhina, V. (2022). Teoretychni osnovy vyznachennia zmistu poniattia «Aktyvna hromadianska pozytsiia molodi» [Theoretical basis for defining the content of the concept "Active civic position of youth"] Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu – Collection of scientific works of the Uman State Pedagogical University, 3, 42–48 [in Ukrainian].
7. Savrasova-V'iun, T. O. (2022). Naukovi pidkhody shchodo v'vychennia fenomena hromadianskoi aktyvnosti [Scientific approaches to the study of the phenomenon of civic activity]. Retrieved from: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchdpu/2009_74_2/32.pdf [in Ukrainian].
8. Savrasova-V'iun, T. (2014). Orhanizatsiino-metodychni zasady rozvytku hromadianskoi aktyvnosti studentiv [Organizational and methodological principles of the development of civic activity of students]. Osvitolohichni dyskurs – Educational discourse, 4, 208 : Retrieved from <http://nbuv.gov.ua/UJRN/osdys>. [in Ukrainian].
9. Shanina, L. (2008). Hromadianska aktyvnist serednoho klasu. Otsinka vazhlyvosti hromadianskoi aktyvnosti. [Civic activism of the middle class. Assessment of the importance of civic activity] Natsionalna bezpeka i oborona; Tsentr Razumkova – National security and defense; Razumkov Center, 7, 30–45.
10. Shevchenko, N. Yu. (2006) Prava dytyny – prava batkiv [The rights of the child are the rights of the parents]. Dity – batky – sim'ia – Children – parents – family, 5, 11–17.